MAXSUS PEDAGOGIKA TALABALARINING PEDAGOGIK DIZAYN KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Normurodov Mirkamol Nurmurod o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti O’qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur tezisda maxsus pedagogika yo‘nalishi talabalarida pedagogik dizayn ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari yoritiladi. Zamonaviy maxsus ta’lim jarayonida bo‘lajak mutaxassisning nafaqat nazariy bilimlarga, balki ta’lim mazmunini loyihalash, o‘quv materiallarini maxsus ta’lim ehtiyojlariga moslashtirish, interaktiv va raqamli ta’lim vositalaridan foydalanish hamda ta’lim natijalarini baholash ko‘nikmalariga ega bo‘lishi muhimligi asoslanadi. Pedagogik dizaynni talabalarning kasbiy tayyorgarligi bilan integratsiyalash imkoniyatlari tahlil qilinib, amaliy topshiriqlar, loyiha faoliyati, raqamli resurslar va individual yondashuvdan foydalanishning ahamiyati ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: maxsus pedagogika, pedagogik dizayn, kasbiy kompetensiya, pedagogik loyihalash, o‘quv materiali, individual yondashuv, interaktiv ta’lim, raqamli ta’lim.

Kirish: Bugungi kunda maxsus pedagogika sohasida zamonaviy, kompetent va ijodiy fikrlaydigan mutaxassislarni tayyorlash ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Maxsus pedagogning kasbiy faoliyati turli ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan o‘quvchilar bilan ishlashni nazarda tutadi. Shu sababli bo‘lajak mutaxassisdan ta’lim mazmunini o‘quvchining individual imkoniyatlariga mos ravishda tashkil eta olish, o‘quv materiallarini tanlash va moslashtirish, samarali metodlarni loyihalash hamda zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish talab etiladi.

Mazkur jarayonda **pedagogik dizayn** muhim vositalardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Pedagogik dizayn ta’lim maqsadini belgilash, mazmunni tanlash,

ta’lim faoliyatini rejalashtirish, tegishli vositalarni aniqlash va kutilayotgan natijalarni baholashni o‘zaro bog‘liq holda tashkil etishga imkon beradi.

Asosiy qism: Maxsus pedagogika talabalarida pedagogik dizayn ko‘nikmalarini rivojlantirish, avvalo, ularni ta’lim jarayonini tayyor metod va vositalardan foydalanib tashkil etuvchi oddiy ijrochi emas, balki ta’lim jarayonini mustaqil loyihalash, rejalashtirish va takomillashtirishga qodir bo‘lgan mutaxassis sifatida shakllantirishni nazarda tutadi. Zamonaviy maxsus pedagogning kasbiy faoliyatida pedagogik vaziyatni to‘g‘ri tahlil qilish, o‘quvchining individual imkoniyatlarini aniqlash, ta’lim maqsadini belgilash, mazmunni tanlash, mos metod va vositalarni ishlab chiqish hamda kutilayotgan natijalarni baholash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan pedagogik dizayn bo‘lajak maxsus pedagogning kasbiy tayyorgarligini amaliy jihatdan boyituvchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Pedagogik dizayn jarayonida talaba, avvalo, “Kimni o‘qitaman?”, “Nimani o‘rgataman?”, “Qanday o‘rgataman?”, “Qaysi vositalardan foydalanaman?” va “Natijani qanday baholayman?” kabi savollarga javob topishi lozim. Bunday ketma-ketlik ta’lim jarayonining tasodifiy emas, balki oldindan o‘ylangan va maqsadga yo‘naltirilgan holda tashkil etilishiga imkon beradi. Ayniqsa, maxsus pedagogikada bu jarayon o‘quvchilarning rivojlanish xususiyatlari va individual ta’lim ehtiyojlarini hisobga olishni talab qiladi.

Maxsus pedagogika sharoitida pedagogik dizaynning o‘ziga xosligi shundaki, o‘quv materiallari barcha o‘quvchilar uchun bir xil shaklda emas, balki ularning individual imkoniyatlari va ta’lim ehtiyojlaridan kelib chiqib loyihalanishi kerak. Masalan, eshitishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchi uchun vizual materiallar, yozma ko‘rsatmalar va subtitrli videolardan foydalanish muhim bo‘lishi mumkin. Ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilar uchun esa yirik shrift, audio materiallar yoki taktil vositalar talab qilinishi mumkin. Shu sababli bo‘lajak maxsus pedagog o‘quv materialini shunchaki tanlash emas, balki zarur holatlarda uni qayta ishlab chiqish va moslashtirish ko‘nikmasiga ham ega bo‘lishi zarur.

Pedagogik dizayn ko‘nikmalarini rivojlantirishning muhim pedagogik imkoniyatlaridan biri amaliy va loyiha asosidagi faoliyatni tashkil etish hisoblanadi. Nazariy bilimni faqat ma’ruza orqali o‘zlashtirish talabaning pedagogik dizayn kompetensiyasini to‘liq shakllantirmasligi mumkin. Shu sababli talabalarni real yoki modellashtirilgan pedagogik vaziyatlar asosida amaliy faoliyatga jalb etish maqsadga muvofiq. Masalan, talabaga ma’lum bir maxsus ta’lim ehtiyojiga ega o‘quvchi uchun dars fragmentini loyihalash vazifasi beriladi. Talaba bunda o‘quvchining xususiyatlarini tahlil qiladi, dars maqsadini belgilaydi, mazmunni tanlaydi, metod va vositalarni aniqlaydi, topshiriqlarni ishlab chiqadi hamda baholash mezonlarini belgilaydi.

Bunday loyiha faoliyati talabaning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog‘lash imkonini beradi. Shu bilan birga, talabalarda mustaqil fikrlash, pedagogik vaziyatni tahlil qilish, muammoni aniqlash, pedagogik qaror qabul qilish va ijodiy yondashish kabi ko‘nikmalar shakllanadi. Eng muhimi, talaba tayyor dars ishlanmasidan foydalanish bilan cheklanmay, uning nima sababdan aynan shu shaklda tashkil etilayotganini anglay boshlaydi.

Pedagogik dizayn ko‘nikmalarini shakllantirishda o‘quv materiallarini loyihalash alohida ahamiyatga ega. Talabalar ma’lum bir mavzu bo‘yicha matn, jadval, sxema, rasm, infografika, taqdimot, topshiriqlar majmuasi yoki elektron o‘quv resurslarini mustaqil ishlab chiqishlari mumkin. Bunda materialning faqat tashqi ko‘rinishi emas, balki uning pedagogik maqsadga muvofiqligi ham hisobga olinadi. Ya’ni har bir rasm, jadval, topshiriq yoki interaktiv element muayyan ta’lim natijasiga xizmat qilishi kerak.

Masalan, maxsus pedagogika talabasi “Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan ishlash metodlari” mavzusida o‘quv materiali ishlab chiqayotgan bo‘lsa, unda asosiy tushunchalarni matn bilan cheklanmasdan, vizual sxema, tasvir, jadval va qisqa videomateriallar orqali ifodalashi mumkin. Bunday yondashuv talabaga

pedagogik dizaynning mazmun va shakl birligini ta’minlashdagi ahamiyatini amaliy jihatdan tushunishga yordam beradi.

Pedagogik dizaynni rivojlantirishda raqamli ta’lim vositalari ham muhim pedagogik imkoniyat yaratadi. Zamonaviy talabalar elektron taqdimotlar, infografikalar, interaktiv topshiriqlar, videomateriallar, elektron testlar va boshqa raqamli resurslarni yaratish orqali ta’lim mazmunini turli shakllarda ifodalashni o‘rganadilar. Bunday faoliyat ularda raqamli savodxonlik bilan bir qatorda pedagogik maqsadga muvofiq vosita tanlash ko‘nikmasini ham rivojlantiradi.

Bunda raqamli texnologiyadan foydalanishning o‘zi maqsad bo‘lmasligi kerak. Muhimi, talaba qaysi texnologiya qanday pedagogik vazifani hal qilishini anglay olishi zarur. Masalan, interaktiv topshiriq o‘quvchining mustaqil ishlashini rivojlantirish uchun, vizual material tushunchani osonroq anglash uchun, audio material esa tegishli ta’lim ehtiyojiga ega o‘quvchi uchun axborotni boshqa kanal orqali yetkazish uchun qo‘llanilishi mumkin.

Yana bir muhim pedagogik imkoniyat — individual yondashuv asosida o‘quv materiallarini moslashtirish. Maxsus pedagogika talabalariga bitta mavzuni turli toifadagi o‘quvchilar uchun bir necha variantda ishlab chiqish topshirig‘ini berish mumkin. Masalan, bir xil ta’lim mazmunini matnli, vizual, audio va interaktiv shakllarda loyihalash topshirig‘i talabaning moslashtirish ko‘nikmasini rivojlantiradi. Natijada talaba ta’lim mazmunining o‘zi bilan bir qatorda, uning taqdim etilish shakli ham ta’lim samaradorligiga ta’sir qilishini tushunadi.

Pedagogik dizayn ko‘nikmalarini rivojlantirishda hamkorlikdagi faoliyat ham samarali imkoniyatlardan biri hisoblanadi. Talabalarni kichik guruhlarga ajratib, ularga umumiy pedagogik vaziyat asosida ta’lim materiali yoki dars loyihasini ishlab chiqish topshirig‘i berilishi mumkin. Bunda bir talaba maqsad va mazmunni ishlab chiqsa, boshqasi topshiriqlarni, yana biri vizual materiallarni, boshqa talaba esa baholash mezonlarini tayyorlashi mumkin. Keyinchalik guruh a’zolari o‘z loyihalarini taqdim etib, o‘zaro fikr almashadilar.

Bunday faoliyat talabalar orasida kommunikativ, hamkorlik va refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Talaba o‘z loyihasini himoya qilish, uning kuchli va takomillashtirilishi lozim bo‘lgan jihatlarini aniqlash hamda boshqa talabalar fikridan foydalanib loyihasini qayta ishlab chiqishni o‘rganadi.

Pedagogik dizayn ko‘nikmalarini shakllantirishda refleksiya ham muhim o‘rin tutadi. Talaba ishlab chiqqan ta’lim loyihasi yakunida “Maqsadga erishildimi?”, “Material o‘quvchining ehtiyojiga mos keladimi?”, “Qaysi metod samarali bo‘ldi?”, “Qaysi elementni takomillashtirish kerak?” kabi savollar asosida o‘z faoliyatini tahlil qilishi mumkin. Bu jarayon talabaning o‘z pedagogik faoliyatiga tanqidiy va tahliliy munosabatini shakllantiradi.

Shuningdek, pedagogik dizayn ko‘nikmalarini baholashda aniq mezonlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunda talabaning ta’lim maqsadini to‘g‘ri belgilashi, mazmunni mantiqiy tanlashi, o‘quv materialini individual ehtiyojlarga moslashtirishi, pedagogik vositalardan maqsadli foydalanishi, interaktiv topshiriqlar yaratishi va kutilayotgan natijalarni baholay olishi hisobga olinadi.

Shu asosda pedagogik dizayn ko‘nikmalarini quyidagi asosiy tarkibiy qismlar orqali ko‘rib chiqish mumkin:

Ko‘nikma	Mazmuni
Tahliliy ko‘nikma	O‘quvchi ehtiyoji va pedagogik vaziyatni tahlil qilish
Loyihalash ko‘nikmasi	Ta’lim maqsadi, mazmuni va faoliyatini rejalashtirish
Moslashtirish ko‘nikmasi	O‘quv materialini individual ehtiyojlarga moslashtirish

Raqamli koʻnikma	Elektron va interaktiv taʼlim vositalaridan foydalanish
Ijodiy koʻnikma	Yangi topshiriq, material va pedagogik yechimlar yaratish
Baholash koʻnikmasi	Taʼlim natijalarini mezonlar asosida aniqlash
Refleksiv koʻnikma	Oʻz loyihasi va pedagogik faoliyatini tahlil qilish

Shunday qilib, maxsus pedagogika talabalarining pedagogik dizayn koʻnikmalarini rivojlantirish faqat zamonaviy texnologiyalarni oʻrgatish bilan cheklanmaydi. Bu jarayon pedagogik vaziyatni tahlil qilishdan boshlab, taʼlim maqsadini belgilash, mazmunni tanlash, oʻquv materiallarini moslashtirish, taʼlim faoliyatini loyihalash, tegishli vositalarni tanlash va yakuniy natijani baholashgacha boʻlgan yaxlit faoliyat sifatida tashkil etilishi lozim.

Bunday yondashuv natijasida boʻlajak maxsus pedagog oʻquv jarayoniga tayyor sxemalarni qoʻllash bilan cheklanib qolmay, muayyan oʻquvchining ehtiyojidan kelib chiqib mustaqil pedagogik yechim ishlab chiqish imkoniyatiga ega boʻladi. Shu jihatdan pedagogik dizayn koʻnikmalarini rivojlantirish maxsus pedagoglarni zamonaviy kasbiy faoliyatga tayyorlashning muhim tarkibiy yoʻnalishlaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

Xulosa: Maxsus pedagogika talabalarining pedagogik dizayn koʻnikmalarini rivojlantirish ularning zamonaviy kasbiy kompetensiyasini shakllantirishning muhim yoʻnalishlaridan biridir. Pedagogik dizayn orqali boʻlajak maxsus pedagoglarda taʼlim jarayonini rejalashtirish, oʻquv materiallarini individual ehtiyojlarga moslashtirish, interaktiv va raqamli vositalardan foydalanish hamda pedagogik natijalarni baholash koʻnikmalarini rivojlantirish imkoniyati yaratiladi.

Pedagogik dizayn ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun oliy ta’lim jarayonida amaliy topshiriqlar, loyiha faoliyati, muammoli vaziyatlar, raqamli ta’lim vositalari va individual loyihalardan tizimli foydalanish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv maxsus pedagogika talabalarining nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog‘lash va ularni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bloom B. S. *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals*. New York: Longmans, Green, 1956.
2. Mager R. F. *Preparing Instructional Objectives*. Belmont: Pitman Management and Training, 1984.
3. Merrill M. D. First Principles of Instruction. *Educational Technology Research and Development*, 2002.
4. CAST. *Universal Design for Learning Guidelines*. Wakefield, MA, 2018.